

בשלח: שני מסלולים

שתי דרכים מובילות ממצרים לארץ ישראל: דרך ארץ פלשתים, ודרך המדבר - ים סוף. דרך ארץ פלשתים היא הדרך הקצרה: "כי קרוב הוא", ודרך המדבר וים סוף היא הארוכה. אלקים בחר בדרך הארוכה, מפני שחשש "פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבבו מצרים". אחרי שכל פרשת מכות מצרים התנהלה בשם ה' (הוי"ה), חוזר ומופיע בפרשתנו שם "אלקים", בהופעה קצרה וחלקית מאד.

המסלול של שם אלקים הוא מסלול הפקידה: זהו המסלול שאותו צפה יוסף מראש כשניבא את יציאת מצרים. "פקד יפקד אלקים אתכם". הפקידה אמורה היתה להתרחש בתהליך ממושך, תוך השלמת ארבע מאות השנים של הגלות שתוכננה עוד בכרית בין הבתרים, ולאחר שישלם עוון האמורי.

אולם, שוועת בני ישראל גרמה לשינוי התכנית, הקב"ה, כפי שהסביר למשה רבנו במעמד הסנה, שינה את דרך ההנהגה ונודע להם בשם הוי"ה. כלומר, בדרך ההתערבות הנסית הגלויה והמנוגדת לתהליכים הטבעיים של הטבע וההיסטוריה, כפי שהוסבר בפרשיות הקודמות. בשל כך, קוצר משך הגלות משמעותית, והדחיפה ליציאה מהירה ממצרים, שלא בדרך השתלשלות טבעית, חייבה את סדר המכות והגאולה הנסית והחפזזה בחצי הלילה. משיצאו בני ישראל ממצרים, עלתה האפשרות לחזור למסלול הטבעי יותר. במהלך כזה, תנועה ישירה דרך ארץ פלשתים אינה רצויה מכיון שהעם אינו בשל עדיין למלחמות. לפיכך, הולך הקב"ה את עם ישראל דרך המדבר. מה שקרה בגאולת מצרים הוא יסוד לכל הדורות, קיימים שני מסלולים של גאולה, המסלול הטבעי, הבנוי על תהליכים היסטוריים טבעיים והסתרת ההשגחה הגלויה, וכנגדו המסלול ה"מזורז", שכרוך בחריגה מסדרי עולם.

בספרי חסידות נאמר – ויש לדברים יסוד כבר בדברי חז"ל – שהמסלול הטבעי של הגאולה, זה שמבוסס על הסתר-פנים ועל התנהלות מתונה עם מהלך הזמנים והמאורעות ההיסטוריים, הוא דווקא המסלול המועדף. גם בישועת היחיד עדיף להוושע בלא נסים, וגם בישועת הכלל. הסיבה לכך היא, שתהליכים המתרחשים באופן טבעי הם עמוקים יותר, מבוססים יותר ויציבים יותר לאורך זמן. נס הוא פתרון קסמים, ולכן הוא מועיל באופן זמני וחריג, אך אינו משנה מהותית את מצבו הפנימי של האדם והעם. התמדת קיומו תלויה תמיד בספק ובחששות. (להרחבה, עי' בהקדמת הרב זוין לספר סיפורי חסידים). ואכן, הנסים שהתחוללו בגאולת מצרים התרחשו לפני שהעם הבשיל לפעול לשחרורו וגאולתו בכוחות עצמו, כפי שיתברר וילך לאורך שנות המסע במדבר.

משיצאו בני ישראל המדברה, התברר שעדיין מוקדם מדי לגמול אותם מן ההשגחה הנסית, ואין ביכלתם עדיין לעמוד על רגליהם העצמאיות, אפילו כשאין מלחמה לפניהם. התהליך של ההסתגלות לחיים בלי נסים יארך שנים רבות במדבר. אשר על כן, מייד כשנסעו מסוכות וחנו באתם, בקצה המדבר, הופיע שוב שם הוי"ה: "וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן...", שם זה ילווה אותם לאורך כל פרשת בשלח, ויחולל את קריעת ים סוף, נסי המים, השלו והמן. ובמידה מסוימת גם מלחמת עמלק. שם אלקים ישוב ויופיע בפרשת מעמד הר סיני, ונעסוק בכך בע"ה בשבוע הבא.

והנה, מלבד נוכחותו הרצופה של שם הוי"ה בפרשת בשלח, מופיע בקריעת ים סוף לראשונה בספר שמות, ובאופן יחידאי, מושג המוכר מספר בראשית: "מלאך האלקים".

כך מתוארת הופעתו של מלאך האלקים על ים סוף:

וַיִּסַּע מִלֶּאךָ הָאֱלֹהִים הַחֵלֶף לְפָנֵי מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מִאֲחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עִמּוֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאֲחֲרֵיהֶם: וַיֵּבֵא בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן וַהַחֲשֵׁף וַיֹּאֲרֶה אֶת הַלְּיָלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלְּיָלָה: וַיֵּט מִזְשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיִּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל הַלְּיָלָה וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם לְחַרְבָּה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם:

המעבר של "מלאך האלקים" לאחור, מקבילה למעבר של עמוד הענן מלפני המחנה אל אחוריו. פסוקים אחדים קודם לכן, בתחילת תאור המסע במדבר, נאמר "וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן", אם כן, אפשר לומר שישנה הקבלה משולשת: עמוד הענן, שם הוי"ה ומלאך האלקים. סביר להניח, שעמוד הענן הוא אופן הגילוי החיצוני יותר, כמו מטה האלקים, כמו הסנה, כענן היורד על הר סיני או מכסה את המשכן בעת גילוי שכניה. לעיל (בפרשת שמות ו-וארא) ביארנו, שם הוי"ה הוא השם הפרטי של הקב"ה, המנהיג את כל נסי ההצלה. ואילו כאן, "מלאך האלקים" מתייחד לאותו הכוח שיצר את ההבחנה בין מחנה ישראל למחנה מצרים. הרי אותו עמוד הענן שזוהה בתחילת המסע והפרשה עם שם הוי"ה, מוקבל כאן ל"מלאך אלקים" בעת המעבר שלו לאחור, והחציצה שיצר בין מחנה ישראל ומחנה מצרים. נראה מכאן, שישנה הבחנה בין שתי פעולות השגחה על ישראל, אחת

הפעולה ההגנתית, והיא נעשית על ידי "מלאך האלקים" והאחרת, פעולה אקטיבית של הצלה, שהיא נעשית "לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אני ה' – אני הוא ולא אחר".
ההצלה, מניעת הפגיעה המצרית, היא נס פחות גלוי מאשר קריעת ים סוף. תמיד אפשר לנמק את ההצלה בהסברים טבעיים יחסית. אפשר שהמצרים חיכו לבוקר כדי לרדוף ולתקוף, אפשר שחששו מפני חשכת הלילה. גם כאשר אדם חושש מפני אסון ופורענות ואין היא מתרחשת, קל לו יותר להסבירה בנימוק טבעי מאשר כשהוא נתקל במופתים גלויים.

אם כן, שם אלקים לא נעלם לגמרי מהנהגת עם ישראל בדרך המדבר. הוא נשאר ברקע, מצפה לאפשרות להופיע. ככל שתפחת הנחיצות של ההופעה הנסית הגלויה של שם הוי"ה תתגבר ההנהגה האלקית. בסופו של דבר, כאמור, המטרה היא להגיע לכך שעם ישראל יוכל לנהל את חייו בדרך טבעית כביכול לגמרי, דרך של נסים נסתרים, ואת המפגש הבלתי אמצעי עם ה', אלקיו ה"פרטי", יעשה בדרך של תורה, מצוות ועבודת ה' לשמה. בלי מופתים.